

UOT 09; 82-3.512.162

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2025.2.212>

SƏBUHİ İBRAHİMOV

AZƏRBAYCAN MƏTNŞÜNASLIQ ELMİNİN İNKİŞAFINDA NAXÇIVAN ƏLYAZMALARININ ROLU

Məqalədə əsasən Azərbaycan mətnşünaslıq elminin inkişafından və xüsusən zəngin əlyazma xəzinəsinə malik olan qədim Naxçıvan əlyazma nüsxələrinin yazılış xüsusiyyətlərindən, onların tədqiqat obyektinə cəlb olunması haqqında araşdırmalar aparılmışdır. Tədqiq olunan sahə üzrə Azərbaycanın tanınmış görkəmli alimləri, onların ərsəyə gətirdiyi tədqiqat əsərləri barədə də məlumat verilmişdir. Aparılan araşdırmalar bir daha onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan mətnşünaslıq elminin inkişafında Naxçıvan əlyazmalarının rolu misilsizdir. Belə ki, Əbu Bəkr ibn Xosrov Əl-Ustadın “Munisnamə” kitabı, Əsədi Tusinin “Gərşasnamə” epopeyası, Məhəmməd Təqi Sidqinin “Dilimiz və məktəbimiz” məktubu, Məmməd Səid Ordubadinin “Qanlı sənələr”, Mirzə Bağır Əliyevin “Qanlı günlərimiz” əsərləri, Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvaninin “Səhabəd-Dümü” kitabı, Əliqulu Mirzayi Naxçıvaninin “Əqaidi-fəlsəfə” əsəri, Heyran xanımın “Divanı”, Cəlil Məmmədquluzadənin müxtəlif məktubları və “Molla Nəsrəddin” jurnalının gizli yazarları, Türkiyənin Osmanlı arxivində saxlanılan “Naxçıvan sancağı” adlı əlyazmalar xüsusi yer tutur.

Açar sözlər: Azərbaycan, Naxçıvan, mətnşünaslıq, əlyazma, kitab.

Giriş. Mətnşünaslıq yalnız ədəbiyyat tarixi üçün deyil, eyni zamanda mədəniyyət tarixi üçün də çox böyük əhəmiyyət kəsb edən zəngin bir elmi sahəni əhatə edir. Naxçıvana dair əlyazmaların filoloji-tekstoloji tədqiqi, obyektiv şəkildə öyrənilməsi, klassik mətnlər üzərində aparılan elmi-paleoqrafik xüsusiyyətlərin dəqiqliyindən də az asılı deyildir. Buna görə də, klassiklərin Naxçıvana dair əlyazma abidələrinin, ayrı-ayrı yüzilliklərdə yaratmış olduqları əsərlərin düzgün elmi mətnlərini tərtib etmək və onları öz müəlliflərinə mənsub etmək, hər şeydən əvvəl ədəbiyyat və mədəniyyət tarixinin düzgün öyrənilməsi deməkdir. Bu da Naxçıvana dair əlyazmalarının mətnşünaslıq elminə verdiyi əhəmiyyəti səciyyələndirən başlıca amildir. Naxçıvan Azərbaycan xəritəsində elə bir əhəmiyyətli bölgədir ki, tarix boyu diqqət mərkəzində olmuşdur. Hətta onun adının belə “Nuh peyğəmbərlə” əlaqələndirilməsi və Gəmiqaya əfsanəsi bir daha sübut edir ki, bölgə təkcə Azərbaycanın deyil, bütün bəşər sivilizasiyasının mərkəzi olmuşdur. “Gəmiqaya Azərbaycanı Sivilizasiyanın başlanğıcı ilə bağlayan olduqca möhtəşəm bir Kitabə-Naxçıvan Kitabəsidir” [3, s. 3]. “Hər daşı, qayası tarixin canlı şahidi olmuş bu torpaq bir çox dünya şöhrətli alim və mütəfəkkirin, memar və ədibin, dövlət xadimi və sərkərdənin vətəni olmuşdur. Onların fəaliyyəti və irsinin bəşər tarixində rolu danılmazdır...” [4, s. 87].

Ümumiyyətlə, Naxçıvan haqqında olan əlyazma mətnləri və bədii əsərlərdə bölgəyə aid olan hər bir qeyd çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan onların filoloji və tekstoloji təhlili tarixi həqiqətlərin ortaya çıxarılması, Naxçıvanda yaşayan əhəlinin tarixi keçmişini, məişətini, dilini, mədəniyyətini öyrənmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir [5]. Naxçıvanın keçmişinə dair əlimizdə olan elmi-bədii əlyazma mətnlərində bölgənin ictimai-siyasi və mədəni həyatı barədə kifayət qədər məlumatlar var. Həmin əlyazmaların müəllifləri naxçıvanlı olmasalar da, Naxçıvan haqqında yalnız xoş sözlər demiş, onun şanlı tarixində baş verən ictimai-siyasi-mədəni hadisələri qələmə almışlar.

Bütün bu əlyazma mətnlərinin araşdırılması əslində çox geniş tədqiqatın mövzudur. Buna görə həmin əlyazmaların dərinədən təhlili öz aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Məhz həmin əlyazma mətnlərində bölgənin siyasi-mədəni həyatı ilə bağlı həqiqətlərin dərinədən öyrənilməsi, bu günümüzün elmi reallıqlarına istiqamət verir.

XIX əsrin əvvəllərində Quzey Azərbaycanın Rusiya tərkibinə qatılması ilə əlaqədar bölgə kəşməkəşli tarixi anlar yaşamış və sonra rus əsarəti altında özünün etnogenezini qoruyub saxlamaq üçün milli mücadiləyə qoşulmuşdur. Məhz həmin mücadilə İran və Türkiyə ərazisindən kütləvi şəkildə

kildə erməni əhalisinin Naxçıvana köçürülməsinin qarşısını almış, əhalinin milli tərkibinin qorunub saxlanılmasına səbəb olmuşdur. Bu dövrdə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi gücünün, qürurunun möhtəşəm vulkanı məhz Naxçıvanda püskürdü və həmin vulkan atəşə dönüb bütün Azərbaycanı bürüdü, nəticədə bu günümüzün qüdrətli müstəqil Azərbaycanı yarandı. Milli ruhun inkişafına verilən təkan nəticəsində Azərbaycan xalqının milli varlığının qüdrətlənməsində rol oynayan Mirzə Cəlil, Hüseyn Cavid, Məmməd Səid Ordubadi kimi dahi ziyalılar, eyni zamanda Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev kimi şəxsiyyətin, təəssübkeş siyasi-dövlət xadiminin yetişməsi üçün zəmin yaranmış oldu və milli-mənəvi dəyərlərimizin inkişaf etməsində əsas amilə çevrildi.

1. Azərbaycanda mətnşünaslıq elminin inkişafında görkəmli alimlərin rolu. Ümumiyyətlə mətnşünaslıq elminin tarixi, onun zəngin qaynaqları hələ eramızdan əvvəl mövcud olmuşdur. S.A.Reyser qeyd edirdi ki, “Mətnşünaslıq istilahı yeni olsa da, bir anlayış olaraq tarixi çox qədimdir” [31, s. 85]. Tanınmış tədqiqatçı alim N.İ.Konrad özünün məşhur “Şərq və Qərb” əsərində isə yazırdı ki, “Həm Qərbdə, həm də Şərqdə, Çin və İsgəndəriyyə kitabçıları, antik ədəbiyyatı, klassik dövr əsərlərini toplayır, onların mətnləri üzərində işləyirdilər. Mətn üzərində aparılan bu araşdırma öz növbəsində əsərlərin filoloji tədqiqinə də işıq tutmuş olurdu” [30, s. 7].

Azərbaycanda mətnşünaslıq bir elm kimi XX əsrin 50-ci illərindən etibarən formalaşmış, fənn kimi ali məktəblərdə tədris edilmiş, Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar, Ədəbiyyat və Şərqşünaslıq İnstitutlarında müvafiq şöbələr açılmış, “Mətnşünaslıq” toplusu bir müddət müntəzəm olaraq nəşr edilmiş, müvafiq dərsləklər, elmi monoqrafiyalar və məqalələr yazılmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin 07 avqust 2002-ci ildə imzaladığı tarixi sərəncama uyğun olaraq yaradılmış Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi və onun tərkibində Əlyazmalar Fondu təşkil edilmiş, bu fond birbaşa Naxçıvana dair əlyazmaların toplanması, kataloqlaşdırılması, tədqiqi və nəşri ilə məşğuldur.

Azərbaycan mətnşünaslığının müstəqil elm sahəsi kimi tarixi bir o qədər də çox deyildir. Bu baxımdan, Naxçıvana dair əlyazma mətnlərinin filoloji və tekstoloji təhlili də bu vaxta kimi geniş sahədə tədqiq edilməmiş və araşdırmalar aparılmamışdır. Hesab edirik ki, apardığımız tədqiqat işi bu sahədə atılacaq mühüm addımlardan biridir. Belə ki, Azərbaycan mətnşünaslıq elminin inkişafında xüsusi xidmətləri olan professor Kamandar Şəriflinin “Mətnşünaslıq” [27], “Mətnşünaslığın əsasları” [25], “Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları” [23], “Mətnşünaslığın nəzəri əsasları” [26], “Azərbaycan mətnşünaslığının təşəkkülü və inkişafı” [28], “Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə” [24], akademik Möhsün Nağısoylunun “Həzinin “Hədisi-ərbəin” tərcüməsi” [20], “Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənəti” [22], “Əhməd Təbrizi və “Əsrarnamə” tərcüməsi” [19], “XVI əsr Azərbaycan tərcümə abidəsi “Şühədanamə”” [21], professor A.Musayevanın “Rövşəni və Gülşəni Bərdəi (“Divan”larının naməlum birgə əlyazması)” [18], akademik Rafael Hüseynovun “Söz tək gözəl. Məhsəti haqqında monoqrafiya” 9], “Əbədi Cavid” [8], akademik Teymur Kərimlinin “Nizami və tarix” [15] və habelə bir çox alimlərin tədqiq etdiyi digər əsərlər də böyük rol oynamışdır. Eyni zamanda mətnşünas alimlərimizdən Əziz Mirəhmədov, Məmmədəğa Sultanov, Cahangir Qəhrəmanov və başqalarının çap etdirdikləri monoqrafiyalar, müxtəlif müəlliflərin məqalələri Azərbaycan mətnşünaslığının uğurlarından xəbər verir. Mətnşünaslığın bir fənn kimi tədrisində isə professor Afət Qurbanovun “Azərbaycan mətnlərinin linqvistik təhlili” [17], professor Sənan İbrahimovun “Mətnşünaslıq” [10] dərsliyi və ümumiyyətlə “Azərbaycan mətnşünaslıq məsələləri” [1], “Azərbaycan mətnşünaslığının inkişaf tarixindən” [6] olan əsərlər böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd edək ki, Naxçıvana dair əlyazmalar üzərində təkcə respublikamızda deyil, xarici ölkələrdə də araşdırmalar aparılmışdır. Bu işdə Türkiyə alimlərinin işlərini yüksək qiymətləndirmək olar. Onların 2011-ci ildə İstanbulda çap etdirdikləri “Osmanlı arşiv belgelerinde Nahçıvan” [29] kitabında 85 əlyazma mətninin fotosurəti və transliterasiyası verilmişdir. “Azərbaycan Türklərinin təşəkkülü tarixindən” [16] əsərlərdə bu və ya digər qiymətli əlyazma mətnlərinin tarixi əhəmiyyəti

ondan ibarətdir ki, istər orta əsrlərdə, istərsə də XIX-XX yüzilliklərdə Naxçıvanda olan siyasi duruma və eyni zamanda Naxçıvan-Türkiyə əlaqələrinə konkret sənədlərlə aydınlıq gətirilir.

2. Araşdırılan əlyazma əsərlərinin mahiyyəti. Tədqiq olunan sahənin obyektini olan Naxçıvana dair yazılmış ədəbi, elmi və tarixi əlyazma mətnlərinin filoloji və tekstoloji cəhətdən araşdırılmasıdır. Əl-Ustadın “Munisnamə” kitabı, Ə.Tusin “Gərşasnamə” epopeyası, M.T.Sidqinin “Dilimiz və məktəbimiz” məktubu, M.S.Ordubadinin “Qanlı sənələr”, M.B.Əliyevin “Qanlı günlərimiz” əsərləri, H.M.Naxçıvaninin “Səhabəd-Dümu” kitabı, Ə.M.Naxçıvaninin “Əqaidi-fəlsəfə” əsəri, Heyran xanımın “Divanı”, C.Məmmədquluzadənin müxtəlif məktubları və “Molla Nəsrəddin” jurnalının gizli yazarları, Türkiyənin Osmanlı arxivində saxlanılan “Naxçıvan sancağı” adlı əlyazmalarda Naxçıvan bölgəsi və müxtəlif əlyazma mətnlərinin Naxçıvanda, Azərbaycanda və digər xarici ölkələrdə Naxçıvana dair əlyazma kitablarının saxlanılan nüsxələri üzərində aparılan tədqiqat işləri araşdırmaların predmeti olaraq öz əksini tapır. Belə ki, Naxçıvana dair əlyazma mətnləri özünün bir çox spesifik xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Həmin mətnlər məzmun və forma baxımından müxtəlifdir. Mətnlərin əksəriyyəti Azərbaycan, ərəb və fars dilində yazılmış ərəb əlifbası ilə olan əlyazmalardır. Lakin Azərbaycan və başqa dillərdə olan kiril və latın əlifbası ilə mətnlər də az deyil. Araşdırmaların əsas məqsədi həmin mətnlərin filoloji təhlilini vermək, yəni əlyazmanın məzmununu açmaq və tekstoloji baxımdan xətt nümunələrini, paleoqrafiyasını, orfoqrafik qaydaları, sözlərin məna çalarlarını, arxaik və dialekt sözləri göstərmək, mətnləri atribusiyadan keçirmək – müəlliflərini təyin etməkdir. Naxçıvana dair qeydlərə rast gəldiyimiz Əbu Bəkr ibn Xosrov əl-Ustadın “Munisnamə” kitabının filoloji təhlilini vermək günün ən aktual mövzularından biridir. Çünki, əsərdə verilən “Əshabi-Kəhf” və “Əbu Lülə Kirmani və onun oğlunun Naxçıvana yürüşü” əhvalatları geniş maraq çərçivəsindədir. Xüsusən, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəlləri Naxçıvanda yaranan maarifçilik ideyalarını müxtəlif aspektlərini müəyyənləşdirmək üçün M.T.Sidqinin XIX əsrdə Ordubadda bir müddət başçılıq etdiyi “Əncüməni-şüəra” ədəbi məclisinin Naxçıvan şairlərinin yaradıcılığına təsiri məsələsini aydınlaşdırılmış və XIX əsrin sonlarında Naxçıvanda sufi fəlsəfi poeziyasında “kamil insan” ideali və bədii-yaradıcılıq fəaliyyəti dəyərləndirilmiş, mütəfəkkir sufilərin əlyazma mətnlərinin (Q.Vənəndi, S.Ordubadi və F.Ordubadinin simalarında) kamilliyə çatmaq yollarının fərqli metodologiyalarını müəyyənləşdirib qiymətləndirmək əsas məsələ kimi qiymətləndirilmişdir. Naxçıvanda yaranan ədəbi məclislərdə yaranan poetik nümunələri təhlil etmək, M.S.Ordubadinin “Qanlı sənələr” adlı əlyazmasının filoloji təhlilini vermək, M.B.Əliyevin Naxçıvan tarixinin öyrənilməsində böyük əhəmiyyəti olan “Qanlı günlərimiz” adlı əlyazmasını elmi baxımdan dəyərləndirmək, həmçinin Naxçıvanın hərbi-siyasi həyatını əks etdirən əlyazmaların mahiyyətini açmaq və Naxçıvanın mədəni həyatına dair əlyazmaların ictimai fikir tarixində əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək bir daha onu göstərir ki, Naxçıvan əlyazmaları Azərbaycan mətnşünaslıq elminin inkişafında böyük rola malikdir və onun ictimai-fikir tarixində əhəmiyyəti danılmazdır.

3. Mövzunun Azərbaycan mətnşünaslıq elmində elmi yeniliyi. Naxçıvana dair əlyazma mətnlərinin filoloji və tekstoloji təhlili nəticəsində aşağıdakı elmi yeniliklər ondan ibarətdir ki, Naxçıvanda yazılan əlyazma mətnləri yerli camaatın dilinə uyğun yazılması faktoru müəyyənləşdirilmişdir. Müxtəlif yazıçıların əsərləri əlyazma mətnləri üzərindən təhlil edilmişdir, Naxçıvana dair əlyazmaların filoloji və tekstoloji təhlili nəticəsində Naxçıvanda yazılan mətnlərdə dialekt sözlərin üstünlük təşkil etməsi aşkara çıxarılaraq qiymətləndirilmişdir. Həmçinin araşdırmada Naxçıvana dair əlyazma mətnlərdə Naxçıvan toponimləri xarakterik cəhətlərinə görə öz əksini tapmışdır. Bununla belə Naxçıvanda müxtəlif dövrlərdə siyasi hadisələrin gedişi ayrı-ayrılıqda tədqiq olunmuş, hər bir mərhələdə baş vermiş ictimai-mədəni proseslər lazımcına işıqlandırılmışdır. İctimai-siyasi hadisələrin iştirakçılarının müəyyənləşdirilməsi, XX əsrin əvvəllərində erməni-azərbaycanlı qarşıdurması öz reallığı ilə özünü büruzə verməsi, hadisələrin hansı mühitdə, yaxud hansı ictimai-siyasi bağlıqla əlaqələndirilməsi araşdırılmış və müəyyənləşdirilmişdir. Naxçıvana dair olan ədəbi, tarixi,

ictimai və siyasi mətnlər toplanaraq qruplaşdırılmış və dəyərləndirilərək bir daha Azərbaycan mətnşünaslıq elminin zəngin bir sahəsinə çevrilmişdir.

Nəticə. Aparılan araşdırmaların məntiqi nəticəsi olaraq həm nəzəri müddəaları, həm də praktiki əhəmiyyəti nəzərə alaraq belə bir qənaətə gəlinmişdir ki, Naxçıvan əlyazmalarının Azərbaycan mətnşünaslıq elminin inkişafında rolu böyükdür. Belə ki, alınan nəticələr, xaricdə və yerli elmi məcmuələrdə çap olunan əlyazma mətnlərinin tədqiqi olduqca zəngin xarakter daşıyır. Belə ki, AMEA Naxçıvan Bölməsinin “Xəbərləri”, “Naxçıvan Dövlət Universitetinin “Elmi əsərləri”, AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu “Əlyazmalar yanmır”; “Filologiya məsələləri”, (“Ebsco”, “Copernicus”, Rints, “Web of Science”, “Scopus” bazasında olan) “Asia Minor Studies (Uluslararası Hakemli Sosial Bilimlər Dergisi)”, “International Journal of Science and Research (IJSR)”, “Вопросы философии”, “Вопросы истории”, “International Journal of Arts and Commerce (IJAC)”, “International Research Center Endless Light in Science”, “International Journal of Language and Awareness” **jurnallarında dərc olunmuşdur.** Eyni zamanda bir sıra Beynəlxalq və Respublika səviyyəli elmi “Şərqi böyük dahisi Nəsirəddin Tusi (Naxçıvan: NDU, 2015, 20-21 noyabr)”, “Azərbaycan əlyazmaları dünya kitabxanalarında” (Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2017, 04 aprel)”, “Azərbaycan mədəniyyət tarixinin problemləri əlyazmalarda” (Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2018, 24-aprel) materiallarında”, “Azərbaycan əlyazmaları dünya kitabxanalarında” (Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2018, 13-iyun)”, “Актуальная проблемы в современной науке и пути их решения” XXI международная научно-практическая конференция (Москва: Евразийский Союз Ученых, Ежемесячный научный журнал, 2016, 29-30-января)”, “Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии” Международный центр науки образования (Москва: XXVI международной заочной научно-практической конференции, 2014, 26-июль)”, “НАУКА – вчера, сегодня, завтра” XIII международной научно-практической конференции (Новосибирск: Сибак, 2014, 13-июнь)”, “IV. Uluslararası Akdeniz Bilimsel Araştırmalar Kongresi” (Adana: 2022), “II. Uluslar-arası Türk Dünyası İletişim ve Sanat Sempozyumu” (Bakı: 2023), konfranslardakı məruzələlərində və Naxçıvana dair əlyazma mətnləri ilə bağlı müxtəlif illərdə çap olunan kitab və monoqrafiyalar (“Направления исследований Нахчыванских рукописей (Сборник статей)” – Almaniya: 2014; “Naxçıvanın mənəvi-mədəni irsinə dair əlyazma mətnləri” – Bakı: 2017; “Nemətullah Naxçıvani: XV əsrin görkəmli təsəvvüf və təfsir alimi” – Naxçıvan: 2018; “Naxçıvan mühitinin yaratdığı kitab və kitabxana mədəniyyəti” – Naxçıvan: 2019; “Naxçıvan əlyazmaları: tədqiqlər” – Naxçıvan: 2021; “Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvani “Səhabəd-Dümü”” – Naxçıvan: 2022; “Naxçıvan əlyazmalarının mənəvi əsaslarla araşdırılmasının səbəbkarı” – “LAP LAMBERT Academic Publishing” – Almaniya: 2023; “Azərbaycan mətnşünaslığı və Naxçıvan əlyazmaları” – “Greod” – Almaniya: 2024 öz əksini tapmışdır.

Ümumilikdə isə Azərbaycan mətnşünaslıq elminin inkişafında Naxçıvan əlyazmalarının rolu olduqca böyükdür və öz əhəmiyyətinə görə seçilir. Güman edirik ki, aparılan tədqiqat işləri Naxçıvanın qədim keçmişindən, habelə yazı mədəniyyətinin zənginliyindən xəbər verən amillərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan mətnşünaslıq məsələləri. Bakı: Elm, 1979, 370 s.
2. Azərbaycan mətnşünaslığı və Naxçıvan əlyazmaları: Monoqrafiya. Almaniya: Greod, 2024, 368 s.
3. Əjdər F. (Fərzəliyev Əjdər Əliş oğlu). Gəmiqaya-Qobustan əlifbası. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Birliyi, 2003, 292 s.
4. Əjdər F. (Fərzəliyev Əjdər Əliş oğlu). Gəmiqaya-Qobustan mədəniyyəti. Bakı: Nurlan, 2008, 336 s.
5. Əliyev V. Naxçıvan Azərbaycanın tarixi diyarıdır. Bakı: Yeni nəşrlər evi, 2002, 320 s.
6. Əlizadə Ə. Azərbaycan mətnşünaslığının inkişaf tarixindən // EA Xəbərlər jurnalı. Ədəbiyyat, dil, incəsənət seriyası, 1970, № 2, s. 190.

7. Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvani. Səhabəd-Dümu: Kitab / Tərtib edən fə.l.ü.f.d., dosent S.İbrahimov. Naxçıvan: Əcəmi, 2022, 592 s.
8. Hüseyinov R. Əbədi Cavid. Bakı: Nurlan, 2007, 52,5 ç. v., 840 s.
9. Hüseyinov R. Söz tək gözəl: Məhsəti haqqında monoqrafiya. Bakı: Şərql-Qərb, 2013, 35 ç. v., 560 s.
10. İbrahimov S. Mətnşünaslıq. Bakı: Bakı Universiteti, 2010, 200 s.
11. İbrahimov S. Naxçıvan əlyazmalarının mənəvi əsaslarla araşdırılmasının səbəbkarı. Almaniya: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2023, 408 s.
12. İbrahimov S. Naxçıvan mühitinin yaratdığı kitab və kitabxana mədəniyyəti: Dərs vəsaiti. Naxçıvan: Əcəmi, 2019, 248 s.
13. İbrahimov, S. Naxçıvanın mənəvi-mədəni irsinə dair əlyazma mətnləri: Monoqrafiya. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 336 s.
14. İbrahimov S. Nemətullah Naxçıvani: XV əsrin görkəmli təsəvvüf və təfsir alimi. Naxçıvan: Əcəmi, 2018, 104 s.
15. Kərimli T. Nizami və tarix. Bakı: Elm, 2002, 239 s.
16. Qeybullayev Q. Azərbaycan Türklərinin təşəkkülü tarixində. Bakı: Azərneşr, 1994, 248 s.
17. Qurbanov A. Azərbaycan mətnlərinin linqvistik təhlili. Bakı: Elm, 2007, 343 s.
18. Musayeva A. Rövşəni və Gülşəni Bərdəi ("Divan"larının naməlum birgə əlyazması) // Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının məruzələri, 1983, c. 39, № 3, s. 34-361.
19. Nağısoylu M. Əhməd Təbrizi və "Əsrarnamə" tərcüməsi. Bakı: Elm və Təhsil, 2012, 260 s.
20. Nağısoylu M. Həzinin "Hədəsi-ərbəin" tərcüməsi (filoloji-tekstoloji araşdırma, mətn). Bakı: Nurlan, 2008, 432 s.
21. Nağısoylu M. XVI əsr Azərbaycan tərcümə abidəsi "Şühədanamə". Bakı: Nurlan, 2003, 192 s.
22. Nağısoylu M. Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənəti. Bakı: Elm, 2000, 264 s.
23. Şərifli K. Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları. Bakı: Nurlan, 2009, 190 s.
24. Şərifli K. Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə. Bakı: Nurlan, 2002, 320 s.
25. Şərifli K. Mətnşünaslığın əsasları. Bakı: Nurlan, 2003, 312 s.
26. Şərifli K. Mətnşünaslığın nəzəri əsasları. Bakı: Nurlan, 2011, 366 s.
27. Şərifli K. Mətnşünaslıq. Bakı: Tural-Ə, 2001, 252 s.
28. Şərifov K. Azərbaycan mətnşünaslığının təşəkkülü və inkişafı. Bakı: Nurlan, 1996, 127 s.
29. Osmanlı arxiv belgələrində Naxçıvan. İstanbul: T.C.Başbakanlık devlet arxivleri genel müdürlüğü, 2011, 568 s.
30. Конрад Н. Запад и Восток. Москва: Наука, 1972, 198 с.
31. Рейсер С. Палеография и текстология нового времени. Москва: Наука, 1970.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail:s.ibrahimov71@mail.ru

Sabuhi Ibrahimov

THE ROLE OF NAKHCHIVAN MANUSCRIPTS IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI TEXTUAL CRITICISM

The article mainly examines the development of Azerbaijani textual criticism, in particular the writing features of ancient manuscripts of Nakhchivan, which has the richest manuscript heritage, and their relevance to the object of study. Information was also provided on prominent Azerbaijani scientists in the field under study and their scientific works. The conducted research once again gives grounds to assert that the role of Nakhchivan manuscripts in the development of Azerbaijani textual criticism is unparalleled. Thus, a special place is occupied by the book of "Munisname" by

Abu Bakr ibn Khosrow Al-Ustad, the epic of "Gershaspname" by Asadi Tusi, the letter of Muhammad Tagi Sidgi "Our Language and School", "Bloody Years" of Mammad Said Ordubadi, "Bloody Days" of Mirza Baghir Aliyev, the book of "Sahabed-Dumu" by Haji Molla Muhammad Nakhchivani, "Agaidi-Felsefi" of Aligulu Mirzai Nakhchivani, "Divan" of Geyran Khanum, various letters of Jalil Mammadguluzade and anonymous authors of the magazine "Molla Nasreddin", as well as the manuscripts of "Sanjak Nakhchivan" stored in the Ottoman archives of Turkey.

Keywords: *Azerbaijan, Nakhchivan, textual criticism, manuscript, book.*

Сабухи Ибрагимов

РОЛЬ НАХЧЫВАНСКИХ РУКОПИСЕЙ В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ТЕКСТОВЕДЕНИЯ

В статье в основном рассматривается развитие азербайджанской текстологии, в частности особенности письма древних рукописей Нахчывана, имеющих богатейшее рукописное наследие, и их причастность к объекту исследования. Также была предоставлена информация о видных азербайджанских ученых в изучаемой области и их научных работах. Проведенное исследование еще раз дает основание утверждать, что роль нахчыванских рукописей в развитии азербайджанской текстологии не имеет себе равных. Так, особое место занимают книга Абу Бакра ибн Хосрова Аль-Устада «Муниснаме», эпос Асади Туси «Гершаспнаме», письмо Мухаммада Таги Сидги «Наш язык и школа», «Кровавые годы» Мамеда Саида Ордубади, «Кровавые дни» Мирзы Багира Алиева, книга Гаджи Моллы Мухаммеда Нахчывани «Сахабед-Думу», «Агаиди-Фелсефи» Алигулу Мирзая Нахчывани, «Диван» Гейран Ханум, различные письма Джалиля Мамедгулузаде и анонимных авторов журнала «Молла Насреддин», а также рукописи «Санджак Нахчыван», хранящиеся в османских архивах Турции.

Ключевые слова: *Азербайджан, Нахчыван, текстология, рукопись, книга.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

**Daxilolma: İlkin variant 13.06.2025
Son variant 07.07.2025**